

Η ενίσχυση της διαπολιτισμικότητας κατά τη μετάφραση παιδικής/εφηβικής λογοτεχνίας

Ευαγγελία Τσιαβού*

Of great importance is nowadays the phenomenon of interculturality, which is also crucial for the translation of children's and teenagers' literature. This article aims to discuss the quality both of the term and this subcategory of literature, in order to underline the significance of preserving intercultural characteristics of the primary text during the translation.

---

1. Εισαγωγή

Κοινή βάση της λογοτεχνίας και της μετάφρασης μπορεί να αποτελεί η γλώσσα, ωστόσο η τελευταία έχει σε κάθε επιστήμη διαφορετική εσωτερική δυναμική: η συγκινησιακή εμπλοκή που επιδιώκεται με το λογοτέχνημα και είναι προϊόν γλωσσικής έκφρασης καθίσταται στη μεταφραστική επεξεργασία παράγωγο εκλεπτυσμένων διανοητικών διεργασιών και λειτουργεί εποικοδομητικά σε σχέση με τη λογοτεχνία.

Κατά την πολιτιστική μεταφορά που συντελείται στα πλαίσια της λογοτεχνικής μετάφρασης (Stolze 1997: 182), ο μεταφραστής που εργάζεται προσανατολισμένος στη λειτουργική προσέγγιση (Παριανού 2007: 1 και Stolze 1997: 207) καλείται να λάβει υπόψη του τα ενσωματωμένα στη ροή του κειμένου πολιτισμικά στοιχεία. Ενώ παραμένει αόρατος απευθυνόμενος σε ενήλικο αναγνωστικό κοινό, που διαθέτει κάποιο γνωστικό υπόβαθρο ή είναι σε θέση –τουλάχιστον δυνητικά– να το αποκτήσει αυτενεργά, κατά τη μετάφραση παιδικής/εφηβικής λογοτεχνίας η εργασία του δεν καθορίζεται μόνο από τον ρόλο του ως διαμεσολαβητή πολιτισμών, αλλά ενέχει και μια ηθική/παιδαγωγική διάσταση: ο μεταφραστής αναλαμβάνει την ευθύνη να μεταφέρει υπεύθυνα στοιχεία της αλλότριας πραγματικότητας μέσα από το μετάφρασμα. Συχνά, όμως, προς όφελος της ευανάγνωστης τα στοιχεία αυτά υπό-

---

* *Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Σχολή Ναυτικών Δοκίμων.*

κείνται σε μετατροπές ή μεταμορφώσεις, είτε κατά τη μετάφραση είτε κατά την επιμέλεια του μεταφρασμένου κειμένου.

Το ερώτημα που ανακύπτει λοιπόν είναι το εξής: εφόσον η ένταξη των πολιτισμικών στοιχείων στο μεταφρασμένο κείμενο είναι αναγκαία και απαραίτητη, γιατί επιδιώκεται η ομογενοποίηση του τελικού κειμένου όταν το αναγνωστικό κοινό είναι παιδιά και έφηβοι; Η κεντρική θέση της παρούσας εργασίας συνίσταται στον ισχυρισμό, ότι κατά την πολιτιστική μεταφορά στα πλαίσια της λειτουργικής μετάφρασης της παιδικής/εφηβικής λογοτεχνίας δεν πρέπει να εξαλείφονται εκείνες οι πληροφορίες που ενισχύουν τις πολιτιστικές ανταλλαγές και βρίσκονται στη βάση του πνεύματος του διαπολιτισμού.

2. Ιδιαιτερότητες της μετάφρασης παιδικής/εφηβικής λογοτεχνίας

Ο διαμεσολαβητικός ρόλος της λογοτεχνίας ως προς τη μετάδοση ιστορικών, πολιτικών, πολιτιστικών και κοινωνικών στοιχείων λειτουργούσε ανέκαθεν καταλυτικά τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Με αυτόν τον τρόπο γίνεται εφικτή η διάδοση ιδεών, επιταγών και (σ)τάσεων ανάμεσα στα κοινωνικά στρώματα της ίδιας ή/και μιας ξένης χώρας. Στη λογοτεχνία που απευθύνεται σε παιδικό/εφηβικό κοινό αποτυπώνονται όλα τα προηγούμενα, καθότι αποτελεί φορέα ψυχαγωγίας, διαπαιδαγώγησης αλλά και εκμάθησης ηθών και εθίμων. Διαφαίνονται στοιχεία κοινωνικοποίησης του συγγραφέα, που διακρίνονται από την αναπαραγωγή κοινωνικών συμβάσεων μέσα από την περιγραφή οικογενειακών και κοινωνικών δομών, αλλά και από την επιλογή συγκεκριμένων εννοιών, λέξεων (π.χ. αγάπη, φιλία) και εκφράσεων.

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της παιδικής/εφηβικής λογοτεχνίας επηρεάζουν άμεσα και τη μετάφρασή της: να μεν πρόκειται για υποκατηγορία λογοτεχνικής μετάφρασης, υπόκειται όμως σε κάπως διαφοροποιημένους κανόνες. Κατανοώντας τη φύση και τη λειτουργία της παιδικής/εφηβικής λογοτεχνίας έρχονται στο προσκήνιο οι παράγοντες που επηρεάζουν και συνδιαμορφώνουν το μεταφραστικό έργο και που πρέπει να ληφθούν υπόψη.

Η αποστολή της παιδικής/εφηβικής λογοτεχνίας δεν συνίσταται απλά στην ταύτιση των παιδιών με τις κεντρικές φιγούρες του έργου, αλλά κυρίως στην κοινωνικοποίηση και στην ομαλή ένταξή τους στο μικρο- και μακροκοσμο, δηλ. προετοιμάζονται να αντιμετωπίσουν προβλήματα της ηλικίας τους αλλά και της πραγματικότητας (Marcelo Winitzer 2007: 22). Τελευταία, δεν γράφονται πια 'φυλοκεντρικά' παιδικά/εφηβικά βιβλία, ενώ οι λογοτεχνικές φιγούρες δεν είναι εξιδανικευμένα παιδικά πρότυπα, με παιδιά/άβουλα όντα που χρήζουν προστασίας. Πολύ περισσότερο, αναγνωρίζεται στα παιδιά και τους εφήβους το δικαίωμα αυτόβουλης ανάπτυξης (Marcelo Winitzer 2007: 23-26). Επιπλέον, η παιδική/εφηβική λογοτεχνία ενέχει παιδαγωγική λειτουργία που επιτυγχάνεται μέσω της υποβολής αξιών και κανόνων και μέσω της καλλιέργειας της γλωσσικής έκφρασης. Δεδομένου ότι η γλώσσα εμπεριέχει ψυχολογικό (από ψυχαναλυτική και γλωσσολογική σκοπιά) και πολιτιστικό δυναμικό, διαφαίνεται και τονίζεται τόσο η πολιτιστική όσο και η ψυχαγωγική λειτουργία της παιδικής/εφηβικής λογοτεχνίας. Τέλος,

καλό θα ήταν να μην παραγνωριστεί ο αισθητικός ρόλος της τελευταίας, καθότι συχνά αποτελεί την πρώτη επαφή του παιδιού με την τέχνη (Marcelo Winitzer 2007: 26-32).

Από όλα αυτά τα στοιχεία που συνεπηρεάζουν τόσο την παραγωγή όσο και την πρόσληψη της παιδικής/εφηβικής λογοτεχνίας βαραίνει περισσότερο η παιδαγωγική παράμετρος, γεγονός που έχει συνέπειες και για τη μετάφραση. Αξιοσημείωτο είναι ότι η υποκειμενική αξιολόγηση και ερμηνεία της παιδαγωγικής χροιάς ενός κειμένου από τη μεριά του μεταφραστή μπορεί να οδηγήσει σε μια σειρά αποφάσεων που τελικά θα καθορίσουν τόσο τη γλωσσική μορφή όσο και το περιεχόμενο του μεταφράσματος. Αν η μετάφραση ιδωθεί κάτω από τη προοπτική της θεωρίας των παιγνίων, τονίζεται η διαδικασία λήψης αποφάσεων, που επιλέγονται από ένα συγκεκριμένο εύρος εναλλακτικών και επηρεάζουν και τις επόμενες αποφάσεις (Levy στον Connolly 1998: 4).

Κάθε ερμηνεία ενός δεδομένου στοιχείου αφητηρίας το οποίο μπορεί να αντικατασταθεί με ένα στοιχείο προορισμού έχει την ίδια δομή με αυτήν την οποία έχει η διαδικασία επίλυσης προβλημάτων, όπου, όσο μικρότερος είναι ο αριθμός των πιθανών εναλλακτικών λύσεων, ή και πιο περιορισμένος λόγω του ειδικού κειμενικού περιβάλλοντος, τόσο πιο περιορισμένο ποσοτικά είναι και το φάσμα των επιλογών (Connolly 1998: 4).

Κατά την πολυεπίπεδη μεταφραστική διαδικασία λογοτεχνικών κειμένων (Holmes στον Connolly 1998: 4-5) έχουν ειδικό βάρος μια πλειάδα παραγόντων στην περίπτωση παιδικής/εφηβικής λογοτεχνίας, που συνεπικουρούν στην αύξηση της πολυσυνθετότητας της μεταφραστικής διαδικασίας. Συγκεκριμένα, αναφορικά με την πολικότητα της καταλληλότητας και της αποδοχής στη μετάφραση παιδικής/εφηβικής λογοτεχνίας, η Reiss θεωρεί ότι οι αιτίες για μη-ακριβή μεταφράσματα είναι πολυπαραγοντικές. Πρώτα από όλα υπάρχει ασυμμετρία: ενήλικες μεταφράζουν βιβλία που γράφτηκαν από ενήλικες για παιδιά. Κατά δεύτερον, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο η αποφυγή ταμπού που σχετίζεται άμεσα με τους ενήλικες διαμεσολαβητές και εκπορεύεται από τη σκέψη της πολιτικής ορθότητας και παιδαγωγικής καταλληλότητας. Σημαντικός παράγοντας είναι επίσης το γεγονός ότι τα παιδιά δεν έχουν πολλές γνώσεις για τον κόσμο ούτε και πολλές εμπειρίες. Επιπλέον, στις αιτίες προστίθεται το εμπορικό ενδιαφέρον από μέρους των εκδοτών (O' Sullivan 2000: 180).

Αξιοσημείωτο επίσης το περιορισμένο πολιτισμικό κύρος των μεταφρασμάτων παιδικής/εφηβικής λογοτεχνίας (Tabbert 1996: 99). Σημαίνων παράγοντας για την ποιότητα των μεταφρασμάτων είναι επιπλέον το γεγονός ότι υπάρχουν δύο παραλήπτες ταυτόχρονα: η παιδική/εφηβική λογοτεχνία απευθύνεται τόσο σε παιδιά/εφήβους όσο και στους ενήλικες που επιλέγουν το συγκεκριμένο έργο ως αναγνώστες, είτε άμεσα είτε έμμεσα. Συχνά, όμως, απειλείται η διασφάλιση της μεταφραστικής ποιότητας, επειδή κατά τη μετάφραση επιχειρείται προσαρμογή και ομαλοποίηση του κειμένου, που οφείλεται στην υποτίμηση της παιδικής/εφηβικής λογοτεχνίας (Zach 2010: 36) και έτσι εξαφανίζονται από το προσκήνιο οι δύο αναγνώστες (παιδί/έφηβος

και ενήλικος). Εκτός αυτών, ενώ στη λογοτεχνία για ενήλικες το κείμενο είναι 'ιερό' καθώς θεωρείται ότι η κάθε λέξη είναι επιλεγμένη προσεκτικά, δεν ισχύει το ίδιο και για την παιδική/εφηβική λογοτεχνία: αυτή συχνά υπόκειται σε περικοπές και οικειοποιήσεις, καθότι υπερισχύει η προσαρμογή στην κουλτούρα του αναγνώστη, συχνά λόγω παιδαγωγικών προθέσεων και βέβαια πάντα εις βάρος της διατήρησης της ξενότητας (Ο' Sullivan 1997: 93-4). Ο Ο' Sullivan (Tabbert 1996: 100) προτείνει 5 παραμέτρους που πρέπει να υπάρχουν απαραίτητα κατά τη μετάφραση παιδικής/εφηβικής λογοτεχνίας: 1. σύμπραξη/συνδυασμός κειμένου και εικόνας 2. πολιτισμικές αναφορές 3. γλωσσικά παιχνίδια 4. διάλεκτος, ονόματα, γλωσσικό επίπεδο 5. διαμόρφωση/διάπλαση της (πιθανόν διπλής) αναφοράς αναγνωστών.

Ειδικότερα, οι πολιτισμικές παράμετροι που έρχονται στο προσκήνιο κατά τη μετάφραση παιδικής/εφηβικής λογοτεχνίας περιπλέκουν το έργο του μεταφραστή, που πρέπει να λάβει υπόψη του το περιορισμένο εύρος εμπειριών των παιδιών/εφήβων και την παιδαγωγική χροιά του μεταφράσματος, χωρίς να αγγίξει θέματα-ταμπού για ένα πολιτισμό. Κάτι τέτοιο μπορεί να γίνει είτε προβάλλοντας το εξωτικό στοιχείο, είτε ουδετεροποιώντας είτε αφομοιώνοντας τις πολιτισμικές διαφορές (Ο' Sullivan 2000: 237). Ωστόσο, εξ αιτίας της καθημερινής χρήσης των Νέων Μέσων (Τ.Π.Ε.) από παιδιά και εφήβους αλλά και της κινητικότητας των λαών (τόσο λόγω μετανάστευσης όσο και λόγω τουρισμού) στο πλαίσιο της διεθνοποίησης η νέα γενιά έρχεται πολύ νωρίτερα σε επαφή με το ανοίκειο, γεγονός που σχετικοποιεί ενδεχόμενα προβλήματα διαπολιτισμικής συνεννόησης και κατανόησης.

3. Ο εμπλουτισμός της λογοτεχνικής μετάφρασης με τη λειτουργική προοπτική

Στις επιστήμες της λογοτεχνίας και της μετάφρασης έχει εδραιωθεί το ζήτημα της διαπολιτισμικότητας, που αποτελεί αναπόδραστη πραγματικότητα την εποχή της τεχνολογίας, της επικοινωνίας και της διαπολιτισμικής ανταλλαγής. Παρόλο που αποτελεί κοινή βάση για τις δύο αυτές επιστήμες, σπάνια λαμβάνουν χώρα διεπιστημονικές ανταλλαγές πάνω στις δυνατότητες και τα όρια αυτής της νέας παραμέτρου, ενώ ο διάλογος πάνω στις διαφορετικές προοπτικές αναφορικά με τον όρο της διαπολιτισμικότητας και τα επιστημονικά ερωτήματα που εγείρονται δεν αποδεικνύεται ιδιαίτερα γόνιμος. Ωστόσο πρέπει να επισημανθεί ότι τόσο η γλώσσα της μετάφρασης όσο και η γλώσσα της λογοτεχνίας δεν είναι βέβαια αποκλειστικοί φορείς του πολιτισμού, αλλά τον συνδιαμορφώνουν και τον αφομοιώνουν γρήγορα καθώς είναι ανοιχτές σε αυτόν (Mecklenburg 2008: 287). Τα πολιτισμικά φαινόμενα διαφορετικότητας είναι που συντελούν στην πολιτιστική διαμεσολάβηση και εδραιώνουν τον πολιτισμό στη συνείδηση του αναγνωστικού κοινού, ενώ ταυτόχρονα καθορίζουν τα όριά του σε σχέση με άλλους πολιτισμούς.

Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά και ο Levý (Koller 1987: 72), κατά τη μετάφραση λογοτεχνικών κειμένων ο ρόλος του μεταφραστή είναι να εντάξει τα πολιτισμικά στοιχεία σε συγκεκριμένα χωροχρονικά πλαίσια, αλλά και να

τα συσχετίζει με την εθνική και παγκόσμια λογοτεχνία. Θεωρεί σημαντικό να υιοθετηθεί μια ψευδαισθητική μέθοδος μετάφρασης, που δίνει την εντύπωση στον αναγνώστη ότι διαβάζει το κείμενο στη γλώσσα γραφής (Koller 1987: 73). Αυτή η 'λειτουργική' (από γλωσσολογική άποψη) ή 'ρεαλιστική' μετάφραση (από αισθητική άποψη) θέτει στο επίκεντρο τον όρο της επίδρασης και τη στρουκτουραλιστική προοπτική (Koller 1987: 73).

Δε μας ενδιαφέρει σε καμία περίπτωση η διατήρηση του 'έργου αυτού καθαυτού' [κατά τη σύλληψη αυτής της ψευδαισθητικής μεταφραστικής μεθόδου: E.T.],¹ αλλά η διαφύλαξη της αξίας του για τον αποδέκτη (άρα για [...]) την κοινωνιολογική ερμηνεία αυτών των στοιχείων). Δε θα επιμείνουμε στην άποψη ότι το βίωμα του αναγνώστη του κειμένου στη γλώσσα-προέλευσης πρέπει να ταυτίζεται με εκείνο του αναγνώστη της μετάφρασης, αλλά θεωρούμε ότι πρέπει να είναι ταυτόσημο από την άποψη της λειτουργίας, αναφορικά με τη συνολική δομή των ιστορικοπολιτιστικών συσχετισμών και των δύο αναγνωστών. Πρόκειται για μια υπόταξη των επιμέρους στοιχείων στο όλον, είτε σε σχέση με τη λειτουργία τους στο σύστημα, είτε σε σχέση με μια χαρακτηριστική ισχύ τους (Koller 1987: 73).²

Ωστόσο, ο Levý δεν ταυτίζει την ψευδαισθητική μέθοδο με την αφομοίωση, που εξαλείφει όλα τα στοιχεία που παραπέμπουν στο συγκεκριμένο του πρωτότυπου έργου. Η αντικατάσταση μιας λέξης-όρου της γλώσσας προέλευσης με όρους της γλώσσας-στόχου, δεν είναι παρά μια λύση ανάγκης (Koller 1987: 74). Αυτή τη θέση ενισχύει και ο Nida (Koller, 1987: 75), όταν λέει ότι η γλώσσα λειτουργεί πάντα σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό συγκεκριμένο: η επικοινωνία ανάμεσα στο συγγραφέα και τον αναγνώστη δεν πρέπει να αποκοπεί από το κοινωνικό πλαίσιο.

Η αμοιβαία δυνατότητα κατανόησης, που δεν επιτυγχάνεται μόνο μέσα στην ίδια τη γλώσσα (intralinguale Kommunikation),³ αλλά κι ανάμεσα σε ομιλητές διαφορετικών γλωσσών (interlinguale Verstehbarkeit)⁴ οφείλεται σε τέσσερις παράγοντες: πρώτον και σημαντικότερο, όλοι οι άνθρωποι διαχρονικά υπόκεινται σε παρόμοιες πνευματικές διαδικασίες· δεύτερον, έχουν τις ίδιες σωματικές αντιδράσεις· τρίτον, διαθέτουν παρόμοιο εύρος πολιτισμικών εμπειριών· και τέλος, έχουν την ικανότητα να προσαρμοστούν σε πρότυπα συμπεριφορών άλλων. Συνεπώς, η δυνατότητα κατανόησης και η δυνατότητα μετάφρασης πρέπει να ιδωθούν σε συνάρτηση μεταξύ τους: «To suggest that the interligual communication involved in translating is in some way basically different from intralingual communication is seriously misjudge the very nature of language use.» (Nida, 1976: 65, στο Koller, 1987: 75). Επιπλέον, δεν πρέπει να παραγνωρίζουμε τις προσδοκίες των αναγνωστών, που περιλαμβάνουν το θεματικό τομέα, τη μακροδομή (τρόπος παρουσίασης της θεματικής) και τη μι-

1. Η συγγραφέας του άρθρου αναλαμβάνει την ευθύνη για τις μεταφράσεις των παραθεμάτων και των όρων και σημειώνεται με E.T. (Ευαγγελία Τσιαβού)

2. Μετάφραση: E.T.

3. Εσωγλωσσική επικοινωνία [Μετάφραση: E.T.]

4. Διαγλωσσική δυνατότητα κατανόησης [Μετάφραση: E.T.]

κροδομή, τις λειτουργίες του κειμένου, τη γλωσσική-υφολογική διαμόρφωση, και, τέλος, την κατανόηση κειμένου και την ερμηνεία του (Koller 1987: 125).

Η λειτουργική θεωρία της μετάφρασης ή αλλιώς, θεωρία του Σκοπού, προπαγανδίζει πολύ εμφατικά την 'εκθρόνιση του αγίου πρωτοτύπου', γεγονός που εγείρει ισχυρές αντιδράσεις από εκείνους που θεωρούν ότι κάθε είδους επεξεργασία, αναδιατύπωση με συγκεκριμένο σκοπό, πολιτισμική αφομοίωση και επεξήγηση του περιεχομένου παύει να είναι μετάφραση. Οι 'έχθροί' της λειτουργικής μετάφρασης επικαλούνται κυρίως την 'αλήθεια του κειμένου', που δεν επιτρέπεται να την αλλάξει κανείς αυτόβουλα. Σαφώς, εδώ τα όρια είναι ρευστά, όμως αυτή η μεταφραστική σχολή κατάφερε να δείξει με πραγματιστικά παραδείγματα ότι η δυνητικά ακριβής, πλήρης και ομοιόμορφη μετάφραση όλων των δομών ενός κειμένου δεν είναι δυνατή ή έχει νόημα μόνο με την έννοια μιας μεταγραφής, λόγω των εξωγλωσσικών και πολιτισμικών διαφορών (Stolze 1997: 207). Τον μεταφραστή τον ενδιαφέρουν οι αξίες ενός ιστορικού γεγονότος, όπως αποτυπώνονται στο έργο αναφορικά με τις ισχύουσες νόρμες (κουλτούρα/πολιτισμός) και την επίκαιρη κατάσταση του κειμένου (και/ή του συγγραφέα) και επίσης η αλλαγή των αξιών κατά τη μετάφραση ενός κειμένου στη γλώσσα-στόχο (Reiß/Vermeer 1984:26 στο Stolze 1997: 182). Ο ρόλος του μεταφραστή γίνεται πολύ πιο σύνθετος καθώς εκείνος καθορίζει τη λειτουργία του κειμένου, που αφορά στη γλώσσα-στόχο (Stolze 1997: 182).

Ο Nida είχε αναγνωρίσει ότι η μετάφραση εξαιτίας των διαφορών σε επίπεδο κουλτούρας δεν είναι δυνατό να γίνει πιστά, αλλά η κατ' αναλογία αναπαραγωγή του μηνύματος στον πολιτισμό-στόχο οδηγεί αναπόφευκτα και σε αλλαγές στην εκφραστική διατύπωση. Οι Reiß/Vermeer πηγαίνουν ένα βήμα πιο πέρα, και ισχυρίζονται ότι, εξαιτίας της πολιτισμικής απόστασης, δεν μπορεί να υπάρξει και καμία σταθερά κατάστασης. Συνεπώς, και το νόημα αλλάζει. Ο μεταφραστής διατυπώνει ένα νέο 'άλλο' μήνυμα για τον αναγνώστη της γλώσσας-στόχου. Έτσι, ένα μετάφρασμα είναι «μια προσφορά πληροφορίας στη γλώσσα στόχο για μια προσφορά πληροφορίας από τη γλώσσα προέλευσης» (Stolze 1997: 183).

Η μετάφραση υπακούει πάντα σε ένα συγκεκριμένο σκοπό και έτσι δε μπορεί να γίνει χωρίς λειτουργική αναφορά. Η λειτουργικότητα προέχει, γιατί αυτό που έχει νόημα σε μια συγκεκριμένη κατάσταση καθορίζεται από τις συμβατικά ισχύουσες ειδικά καθορισμένες πολιτισμικές νόρμες συμπεριφοράς (Stolze 1997: 184).

4. Η ενίσχυση της διαπολιτισμικότητας σε σχέση με την παιδική/εφηβική λογοτεχνία

Μεταξύ κουλτούρας και γλώσσας υπάρχει μια αμφίδρομη σχέση (Witte 2000: 54), ωστόσο η τελευταία, ως επικοινωνιακός φορέας, επιφορτίζεται από *πολιτισμικές αναφορές* (Marcelo Winitzer 2007:74). Σε αυτές συγκαταλέγονται όλα εκείνα τα γλωσσικά στοιχεία που εκπορεύονται από τον πολιτισμό προέλευσης και επηρεάζουν συγκεκριμένες συμπεριφορές. Ακόμα και

υλικά αγαθά που είναι χαρακτηριστικά για μια κουλτούρα ή χρηστικά αντικείμενα (ρούχα, τρόφιμα),⁵ αλλά και άυλα στοιχεία (χιούμορ, πολιτικές ιδιαιτερότητες, κοινωνικές συμβάσεις και συνήθειες, ταμπού) αποτελούν πολιτισμικές αναφορές (Zach 2010: 16). Επιπλέον, σχετίζονται με τις ιδιαιτερότητες του πολιτισμού-προέλευσης, είναι στοιχεία ενός συγκεκριμένου πολιτισμού, των οποίων η κατανόηση, η ερμηνεία και η ταύτιση με αυτά από μέρους ενός μη-γνώστη είναι δύσκολη (Marcelo Winitzer 2002: 97-98 και 77-78). Ακόμα και ένας έμπειρος μεταφραστής θα πρέπει να επιστρατεύσει την ερευνητική του ικανότητα και τις ανάλογες τακτικές, προκειμένου να εντάξει τις πολιτισμικές αναφορές στο κείμενο και τον πολιτισμό-προέλευσης (Βη-δενμάιερ 2011) και προκειμένου να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τις δυσκολίες της λογοτεχνικής μετάφρασης (Μπακούλα 2007).

Τι συμβαίνει όμως με αυτές τις πολιτισμικές αναφορές κατά τη μετάφραση; Μπορούν να διατηρηθούν, να ουδετεροποιηθούν ή να αφομοιωθούν (Zach 2010: 17 και 33): στην πρώτη περίπτωση, εφόσον η μετάφραση δεν παρεκκλίνει καθόλου από το πρωτότυπο, υπάρχει ο κίνδυνος να αποκτήσει το μετάφρασμα 'έξωτικό' χαρακτήρα, παρ' όλη την προσθήκη υποσημειώσεων, η οποία είναι μια συνήθης πρακτική. Μέσω παραφράσεων και επεξηγηματικών διευκρινήσεων ουδετεροποιούνται οι πολιτισμικές αναφορές και δεν εμποδίζεται η ροή του κειμένου. Τέλος, με την αφομοιωτική πρακτική προσαρμόζονται στον πολιτισμό-στόχο. Η Nord (1993: 413), πάντως, θεωρεί ότι η επιλογή του μεταφραστή πρέπει να καθορίζεται από τη λειτουργία που έχει το κείμενο. Επισημαίνει την ανάγκη πραγματολογικής συμφωνίας αλλά και τη σημειωτική εναρμόνιση χώρου, χρόνου και πλοκής.

5. Η μεταφραστική εμπειρία: η μετάφραση γερμανικής εφηβικής λογοτεχνίας⁶

Η λειτουργική μεταφραστική προσέγγιση δεν εγείρει διλήμματα όταν το κείμενο αναφέρεται σε ανθρώπινες ανάγκες ή ψυχολογικές διαδικασίες, ή όταν περιγράφονται οι χωροταξικές συνθήκες. Συγκεκριμένα, όταν τα κείμενα παρουσιάζουν την καθημερινότητα των παιδιών/εφήβων, διακρίνονται νοοτροπίες και συνήθειες του συγκεκριμένου λαού (φαγητό, μετακίνηση, διαμονή). Αναφορικά με τις διαπροσωπικές σχέσεις και ειδικά τις ερωτικές και τις φιλικές, η ανάγκη για τη δημιουργία συναισθηματικών δεσμών είναι πανανθρώπινη, ειδικά στην παιδική και εφηβική ηλικία, μιας και οι φίλοι αποτελούν την προέκταση της οικογένειας (Τσιαβού 2007α, 2007β, 2009α, 2009β). Η περιγραφή της φύσης, των πόλεων και της ζωής μέσα σε αυτά, δεν αποδίδει μόνο τις χωροταξικές συνθήκες, αλλά και ολόκληρη τη νοοτροπία ενός λαού και τη δομή ενός συστήματος, ενώ παράλληλα είναι στοιχείο ιστο-

5. Πολλά σχετικά παραδείγματα μπορούν να αντληθούν από το *Goodbye, Lenin* (Becker, W.). Π.χ. τα αγγουράκια τουρσί.

6. Παραδείγματα αντλώ από την προσωπική μου μεταφραστική εμπειρία. Φυσικά και μπορούν να αναφερθούν πλείστα άλλα αν ερευνηθούν όλες οι μεταφράσεις γερμανικής παιδικής/εφηβικής λογοτεχνίας, όμως αυτό θα ήταν αντικείμενο άλλης μελέτης.

ρικής παρακαταθήκης και οικονομικοπολιτικών αποφάσεων (Τσιαβού 2007α, 2007β, 2009α, 2009β).

Ο εξ ορισμού διττός ρόλος του μεταφραστή, ως διαμεσολαβητή ανάμεσα στις κουλτούρες, επιφορτίζεται από την κατάλληλη μετάφραση/απόδοση γλωσσικών σημάτων της αλλότριας κουλτούρας. Καλείται να μεταφέρει το περιεχόμενο στη γλώσσα-στόχο χωρίς να το χρωματίσει ιδεολογικά, να το κρίνει και να το αξιολογήσει. Έτσι, για παράδειγμα, όταν περιγράφονται στη γλώσσα προέλευσης οι λεγόμενες οικογένειες πασπαρτού, όπου οι χωρισμένοι γονείς αποκτούν νέους συντρόφους και εντάσσουν τα παιδιά τους στις νέες οικογενειακές δομές, ο μεταφραστής πρέπει να παρουσιάσει αυτές τις σχετικά σπάνιες –για την ελληνική πραγματικότητα– σχέσεις με τρόπο απαλλαγμένο από προκαταλήψεις και αρνητικές αξιολογήσεις. Μάλιστα, δεν πρέπει να πάρει θέση υπέρ ή κατά προσώπων ή καταστάσεων, ειδικά σε περιπτώσεις που μπορεί να είναι συναισθηματικά φορτισμένες, όπως στην περίπτωση μιας διαζευγμένης οικογένειας, και έχουν ειδικό βάρος στην ψυχοσύνθεση των εφήβων. (Τσιαβού: 2012). Επιπλέον, μπορεί μέσα από ένα γεγονός να διαφαίνονται εκείνες οι οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες που την υπαγορεύουν (πχ. μετακόμιση λόγω αναζήτησης νέων επαγγελματικών ευκαιριών, κάτι που δεν είναι σπάνιο στη Γερμανία, ή η αυτοπραγμάτωση της μαμάς της Μίρα στο *Βάτραχος ή πρίγκιπας*; (Τσιαβού: 2012)).

Επιπλέον, οι διαφορετικές συνθήκες και συνθήκες ζωής ενισχύουν τη σύγκριση πολιτισμών: συχνά περιγράφεται πώς τα παιδιά μετακινούνται με ποδήλατα, που γίνονται σημαντικά εργαλεία κίνησης και αποκτούν κομβική σημασία για τη δράση (Τσιαβού 2007α, 2007β, 2009α, 2009β). Στο *Βάτραχος ή πρίγκιπας* αναφέρεται ότι η κεντρική ηρωίδα συνήθιζε να κάνει γκράφιτι σε ειδικά διαμορφωμένους χώρους, που είχαν παραχωρηθεί από το δήμο. Αν αφαιρεθεί ή προσαρμοστεί αυτό το στοιχείο, χάνεται η συγγραφική πρόθεση, που προφανώς ήθελε να σκιαγραφήσει ένα κορίτσι διαφορετικό από τα άλλα, με άλλα ενδιαφέροντα, αντισυμβατικά για το πρότυπο τόσο του κοινωνικού όσο και του φυλετικού καθωσπρεπισμού, που θέλει τα κορίτσια φρόνιμα, ήσυχα, προσαρμοσμένα, με μοναδικό ενδιαφέρον τον καλλωπισμό και την καλή απόδοση στο σχολείο. Προσαρμόζοντας το περιεχόμενο του κειμένου στα ελληνικά δεδομένα, δεν θα μπορούσε αυτό το κείμενο να αποτελέσει καν αντικείμενο μετάφρασης!

Από καθαρά γλωσσική άποψη, προβληματική είναι η μετάφραση των επιφωνμάτων και των αναφωνήσεων από τα γερμανικά στα ελληνικά, πχ. “Mann!”, “Manno!”, “Um Himmels Willen!”⁷ που δεν αρκεί να αποδοθούν με “Αμάν!”, “Ποπό!”, “Ωχ!”, “Τι λες τώρα!;” Στη γλώσσα μας οι αντίστοιχες εκφράσεις συχνά αποδίδονται με αναφορές στα θεία: “Για όνομα του Θεού!” Ωστόσο, θα πρέπει να αποφεύγεται η εμπλοκή του θρησκευτικού στοιχείου για να μην επιφορτιστεί το μετάφρασμα –έστω και έμμεσα– με θρησκευτική

7. Τα συγκεκριμένα γλωσσικά στοιχεία απαντώνται σχεδόν σε όλα τα κείμενα και ως εκ τούτου δεν γίνεται συγκεκριμένη αναφορά σε κάποιο βιβλίο.

χροιά. Επιπλέον, η αργκό που συχνά χρησιμοποιείται στην εφηβική λογοτεχνία για να κάνει το κείμενο πιο ζωντανό δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να μεταφραστεί αυτούσια, γιατί θα ακουγόταν τουλάχιστον γελοία και πρέπει να αναζητηθούν οι αντίστοιχες εκφράσεις. Τέλος, αξίζει να γίνει μνεία στις χρησιμοποιούμενες βωμολοχίες, που βέβαια στην εφηβική λογοτεχνία μόνο ως καθωσπρέπει εκφράσεις αγανάκτησης μπορούν να χαρακτηριστούν. Ωστόσο, εδώ διαφαίνεται το σύστημα αξιών και εκτίμησης ως προς το τι θεωρείται βρισιά τόσο στη γλώσσα προέλευσης όσο και στη γλώσσα-στόχο. Π.χ. η λέξη “Scheiße” χρησιμοποιείται στα Γερμανικά (αλλά και σε άλλες γλώσσες) ευρέως και έχει χάσει την αρχική χροιά της, εκφράζει αγανάκτηση ή κατάρρα. Μόνο που η κυριολεκτική μετάφρασή της μπορεί να θεωρηθεί απρεπής, ενώ η απόδοσή της με την αντίστοιχη ελληνική έκφραση (π.χ. “γαμώ το!”) είναι ακατάλληλη γιατί δεν συνάδει με τον παιδαγωγικό ρόλο της παιδικής/εφηβικής λογοτεχνίας. Σε αυτήν την περίπτωση, καλό είναι να επιλεγεί μια πιο ήπια αργκό έκφραση, ακόμα κι αν ακούγεται λίγο παλιομοδίτικη, όπως το “ανάθεμα!” ή το “να πάρει!”. Ωστόσο σε εκφράσεις όπως “Das ist der Hammer!”, που έτσι κι αλλιώς δεν μεταφράζονται κυριολεκτικά, προτιμάται η σύγχρονη αργκό: π.χ. αντί για μεταφράσματα του τύπου “Είναι φοβερό!” επιλέγεται το “Καλά, τα σπάει!”. Παρόμοια επιλογή γίνεται και για τις εκφράσεις “Das kann nicht sein!”, που αποδίδονται με “Δεν υπάρχει!”. Με αυτόν τον τρόπο διατηρείται η ζωντάνια του πρωτότυπου κειμένου καθώς το μετάφρασμα βρίσκεται γλωσσικά πιο κοντά στην καθομιλούμενη χρήση της γλώσσας και επιπλέον δεν εμπεριέχει επιλήψεις –από παιδαγωγική σκοπιά– εκφράσεις.

Προκύπτουν, ωστόσο, διάφορα μεταφραστικά διλήμματα, απέναντι στα οποία ο μεταφραστής καλείται να πάρει θέση και απόφαση. Ένα τέτοιο συνηθισμένο θέμα είναι το ζήτημα της σχολικής δομής: αν όχι πάντα, τότε πολύ συχνά αναφέρεται στα γερμανικά παιδικά/εφηβικά λογοτεχνήματα η σχολική βαθμίδα, δηλ. η τάξη που πηγαίνει το κεντρικό πρόσωπο του βιβλίου (Τσιαβού 2011, 2009α, 2009β, 2007α, 2007β). Ο μεταφραστής αναρωτιέται λοιπόν αν πρέπει να μεταφράσει επακριβώς το κείμενο και να αναφέρει την τάξη στα πλαίσια του γερμανικού σχολικού συστήματος, ή να παραθέσει μια επεξήγηση σε μορφή υποσημείωσης ή αν πρέπει να εντάξει την εξήγηση μέσα στο κείμενο. Συχνά επιλέγεται η προσαρμογή της πληροφορίας στα ελληνικά δεδομένα, όμως θεωρώ ότι κάτι τέτοιο ουσιαστικά αντιτίθεται στην ενίσχυση της διαπολιτισμικότητας, που επιβάλλει την παράθεση πληροφοριών με σκοπό τη διεύρυνση των οριζόντων των έφηβων αναγνωστών. Χρειάστηκε μάλιστα σε κάποια περίπτωση να αποδοθεί το Schullandheim (Τσιαβού: 2012), μια σχολική δομή, που αποτυπώνει τη διαφορετική αντιμετώπιση της μάθησης και των μαθητών αλλά και ένα ολόκληρο πολιτικό, οικονομικό, επιστημονικό και εκπαιδευτικό εποικοδόμημα και τη συνεπαγόμενη νοοτροπία. Σε αυτά τα πρότυπα εκπαιδευτικά ιδιοκτήματα, που συνήθως βρίσκονται στη φύση, οι μαθητές περνάν κάποιες μέρες κάνοντας συγκεκριμένα θεματικά πρότζεκτ μέσα σε ελεύθερο μαθησιακό καθεστώς που ενισχύει την αυτόνομη

μάθηση, την πρωτοβουλία και τη δημιουργικότητα. Η εξάλειψη αυτής της πληροφορίας θα ενίσχυε τις παρωπίδες στους έλληνες έφηβους αναγνώστες τονίζοντας τα στερεότυπα και τη μονοδιάστατη θεώρηση των πραγμάτων από μεριάς τους. Κατά τη μετάφραση της συγκεκριμένης λέξης, η πληροφορία δεν εξαλείφθηκε, αλλά ενσωματώθηκε στο μετάφρασμα και παρατέθηκε ταυτόχρονα μια σχετική υποσημείωση επειδή η επεξήγηση μέσα στο κείμενο θα ήταν ιδιαίτερα μακροσκελής.

6. Συμπεράσματα

Είναι αναπόφευκτο ο μεταφραστής να έρχεται αντιμέτωπος με πολιτισμικές αναφορές σε μικρο- και μακροεπίπεδο, και να πρέπει να αποφασίσει για την ερμηνεία και τη μετάφρασή τους. Κατά τη μετάφραση παιδικής/εφηβικής λογοτεχνίας η αποστολή του ενέχει παιδαγωγική χροιά που –ανάλογα με την ερμηνεία του αρχικού κειμένου και το προσωπικό σύστημα αξιών του – μπορεί να αποβεί εις βάρος της ποιότητας του μεταφράσματος. Επιθυμητό είναι να μην καταφεύγει σε αφομοιωτικές λύσεις που εξαλείφουν τη διαπολιτισμικότητα και ταυτόχρονα συμβάλλουν στην υποτίμηση του αντικειμένου του. Ειδικά, σε ζητήματα που αποτυπώνουν σημαντικές δομές της αλλότριας πραγματικότητας, προτιμάται η διατήρηση είτε με τη μορφή υποσημείωσης, είτε με την ένταξη της επεξήγησης μέσα στο κείμενο. Γιατί μόνο έτσι είναι δυνατή η διαπολιτισμική σύγκριση ώστε να μπορέσει το παιδί/ο έφηβος να συνειδητοποιήσει ότι δεν κατέχει το μονοπώλιο αλήθειας μέσα σε συγκεκριμένες χωροχρονικές συνθήκες.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Βηδενμάιερ Α. (2011). «Ερευνητική ικανότητα – Το μεγάλο μυστικό των μεταφραστών», <http://blog.literatus.gr/?p=305> (6.1.2012)
- Connolly D. (1998). «Λογοτεχνική μετάφραση: σε τι χρησιμεύει η θεωρία;» Στο: Πρακτικά Ημερίδας με θέμα «Η γλώσσα της λογοτεχνίας και η γλώσσα της μετάφρασης» του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας, http://www.greek-language.gr/greekLang/literature/studies/literature_translation/01_conolly.html (5.1.2012)
- Koller W. (1987). *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Heidelberg; Wiesbaden: Quelle und Meier.
- Marcelo Wirnitzer G. (2007). *Traducción de las referencias culturales en la literatura juvenil*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Mecklenburg N. (2008). *Das Mädchen aus der Fremde: Germanistik als interkulturelle Literaturwissenschaft*. München: Iudicium.
- Μπακούλα Χ. (2007). «Διλήμματα & Επιπλοκές στη Λογοτεχνική Μετάφραση», http://www.frl.auth.gr/sites/trad_congress/PDF/Bakoula.pdf (5.1.2012)
- Nord C. (1993). “Alice im Niemandsland – Die Bedeutung von Kultursignalen für die Wirkung von literarischen Übersetzungen”. In Reiß, Katharina & Holz-Mänttari, Justa (Hg.): *Traducere Navem – Festschrift für Katharina Reiß zum 70. Geburtstag*. Tampere: Tampereen Yliopisto.
- O’ Sullivan E. (2000). *Kinderliterarische Komparatistik*. Heidelberg: Winter.
- O’ Sullivan E. (1997). “Internationalität der Kinder- und Jugendliteratur zwischen

- Mythos und Realität". In: Ewers, H.-H. (ed.) (1997). *Kinder- und Jugendliteraturforschung 1996/97*. Stuttgart, Weimar: Metzler, 92-121.
- Παριανού Α. (2007). «Η ανάγκη της λειτουργικής προσέγγισης στη μετάφραση ειδικών κειμένων». Στο Πρακτικά 6ου Συνεδρίου Ορολογίας με θέμα "Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία" της Ελληνικής Εταιρείας Ορολογίας (ΕΛΕΤΟ), http://www.eleto.gr/download/Conferences/6th%20Conference/6th_30-25-ParianouAnastasiaPaper_V04.pdf. (31.4.2011)
- Stolze R. (1997). *Übersetzungstheorien: eine Einführung*. Tübingen: Narr.
- Tabbert R. (1996). "Forschungen zur Übersetzung von Kinderliteratur". In Ewers, H.-H. (επιμ.) (1996). *Kinder- und Jugendliteraturforschung 1995/96*. Stuttgart, Weimar: Metzler, 98-118.
- Stellemacher H. (2012).⁸ Μετ. Α. Τσιαβού, *Βάτραχος ή πρίγκηπας*; Αθήνα: Κέδρος.
- (2011). Μετ. Α. Τσιαβού, *Μόνο για πριγκίπισσες!* Αθήνα: Κέδρος.
- Reider K. (2009α). Μετ. Α. Τσιαβού, *Τα θύματα ταξιδεύουν πρώτη θέση. Μια υπόθεση για τους ΧΑ.Μ.Ο.Σ.* Αθήνα: Κέδρος.
- Wolf S. (2009β). Μετ. Α. Τσιαβού, *Ελευθερώστε τα βασανισμένα ζώα. Μια υπόθεση για τους ΧΑ.Μ.Ο.Σ.* Αθήνα: Κέδρος.
- Wolf S. (2007α). Μετ. Α. Τσιαβού, *Βόμβα στο κατάστρωμα. Μια υπόθεση για τους ΧΑ.Μ.Ο.Σ.* Αθήνα: Κέδρος.
- Wolf S. (2007β). Μετ. Α. Τσιαβού, *Ούφο πάνω από την πόλη. Μια υπόθεση για τους ΧΑ.Μ.Ο.Σ.* Αθήνα: Κέδρος.
- Witte H. (2000). *Die Kulturkompetenz des Translators. Begriffliche Grundlegung und Didaktisierung*. Tübingen: Stauffenburg.
- Zach J. (2010). *Die Problematik der Kulturreferenzen im Bereich der Kinderliteratur am Beispiel zweier Bücher von Christine Nöstlinger in spanischer Übersetzung*, http://othes.univie.ac.at/9069/1/2010-03-11_0306359.pdf (5.1.2012).

---

8. Η συγγραφέας του συγκεκριμένου άρθρου είναι το ίδιο πρόσωπο με τη μεταφράστρια Λίλιαν Τσιαβού.